

İBN-İ ARABÎ'YE GÖRE İSÂ ALEYHİSSELAM

İsâ Alehisselamın tabîî bir ölümle öldüğü, rûhlu-bedenli olarak İlâhî huzura yükseltilmediği ve dolayısıyla kıyametten önce dünyaya bir insan olarak inmesinin mümkün olmadığı hususu doğrudur.

İsâ aleyhisselam Muhyiddin İbn-i Arabî'de çeşitli açılardan önem taşıyan bir peygamberdir. O, pek çok eserinde İsâ'ya temas eder. Esasen İsâ ve Hıristiyanlık, başından beri sûfiler ve tasavvuf için cazip temalar teşkil etmiştir. Bu temaların başında, ruhbânlık gelir. Nitekim Hıristiyan ruhbânlığı ve rahiblerin zühd hayatı, ilk dönem tasavvufunun kaynaklarından sayılmıştır. Zira Hıristiyan zâhidler, tasavvufu etkilemişlerdir. İbn-i Arabî de, Hıristiyanlığın zühd yönünün tasavvuf ile ilişkisini ele almış ve Füsûs'un Yakub Fassi'nda kısmen gördüğümüz gibi bu ilişkisi üzerinde durmuştur. Öte yandan Hıristiyanlığın bazı başka temaları da ilk tasavvuf ile birlikte sûfiler arasında konuşulmaya başlanmıştır. Bu yönüyle de tasavvuf özellikle ilâhî ve şiirlerde gözüktüğü gibi Hıristiyanlığın bazı temel anlayışlarıyla ortak bir zeminde görüşlerini dile getirmiştir.

İbn-i Arabî'nin, İsâ aleyhisselama özel bir önem verdiği, tasavvuf yolundaki (seyrû sülûka girişteki ilk tevbe için) ilk hocası olarak cismânî anlamda bir mürşidi değil de onu kabul edişinden anlaşılmalıdır. Esasen bunun iki yönlü olduğu da söylenebilir zira İsâ'nın da 'Hazret'e iltifat ve irtibatı hiç eksik olmamıştır. Nitekim Şeyh, İbn-i Sevdekîn (v.646/1248) ve Abdullah Bedr el-Habeşî'yi (v.?) hatm'ul-velâye olan İsâ aleyhisselam ile görüş-türmüş ve İsâ da her ikisine duâ etmiştir.

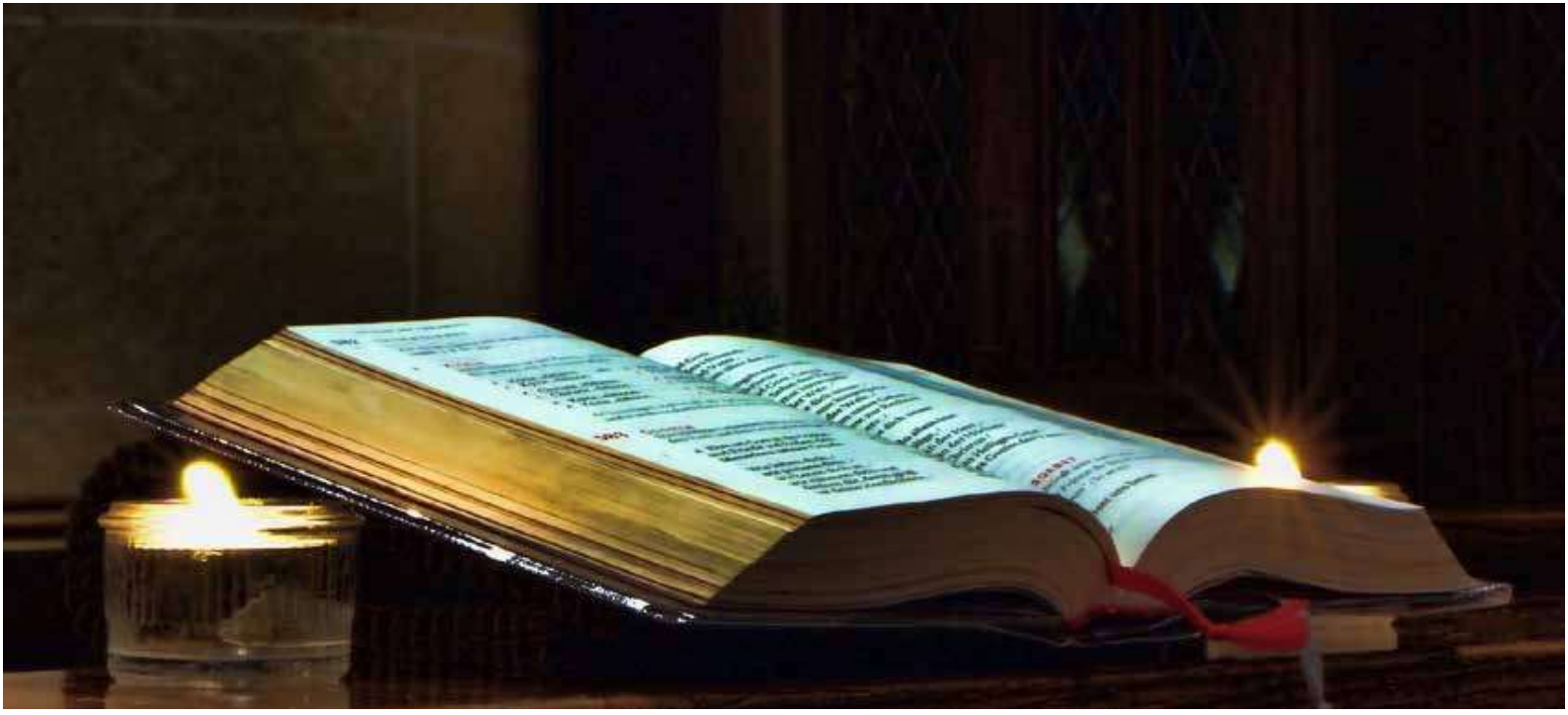
İbn-i Arabî'nin temel eserleri incelendiğinde, onun İsâ'nın iki özelliği üzerinde durduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, İsâ'nın yaratılışındaki özellik, di-

ğeri ise, İbn-i Arabî'nin <hâtem>ul-evliyâ>lık makamı ve onu İsâ ile ilişkilendirmesidir.

1. Özel Yaratılış Sahibi Olarak İsâ (a): İbn-i Arabî'nin, İsâ ile ilgili en geniş ma'lûmâtı verdiği yer, peygamberler tarihinin ezoterik/ tasavvufî ve dahası felsefî bir yorumu olan Füsûs'ul-Hikem adlı eserindeki 'İsâ Fassi' başlığını taşıyan kısımdır. İbn-i Arabî burada öncelikle, İsâ'nın (a) yaratılışı üzerinde durmaktadır. Ona göre, İsâ'ya atfedilen bütün olağanüstü özellikler ve mu'cizelerin tamamı, İsâ'nın yaratılışı ya da dünyaya gelişi esnasındaki olağanüstüklere bağlı şeylerdir. Bu durumun temelinde, bir beşer olan Meryem'e, Cebrâil'in yakışıklı bir erkek kılığında üflemesi vardır. Öyle ki, Meryem'in İsâ'ya gebe kalışı esnasında hissettiği duyguların dahi İsâ'nın mahiyetine te'siri olmuştur. Keza İsâ'nın ölülere diriltmesi de Cebrâil ile olan irtibatı sayesinde. Zira Cibril, Rûh'tur ve Rûh ile temas halindeki her şey de dirilir. İşte bu nedenle, İsâ'nın dokunduğu her şey dirilmektedir.

Meryem'in İsâ'ya Hamile Kalışı ve Bunun İsâ'ya Etkisi

Rûh'ul-Emin olan Cebrâil, normal bir insan sûretinde görününce, Meryem onu kendisine yaklaşmak isteyen bir beşer zannetti. Meryem böyle bir işin uygun olmayacağını bildiği için o adamın kendisine yaklaşmasını engellemesi için Allah'a sığındı. O anda, Meryem'de Allah ile tam bir huzur hâsıl oldu. İşte bu,

manevî rûhtur. Eğer Cebrâil, Meryem'e bu vakitte, bu halde iken üflemiş olsaydı, annesinin halet-i rûhiyesinden dolayı İsâ, kimsenin kendisine bakamayacağı kadar çirkin biri olarak doğardı. Ne zaman ki, Cebrâil ona: 'Ben Rabbinin elçisiyim, sana tertemiz bir çocuk başılamak için geldim' deyince, Meryem'in 'can sıkıntısı (kabz)' 'gönül ferahlığına (bast)' dönüştü, göğsü rahatladı. İşte Cebrâil ona İsâ'yı bu vakitte üfledi. Cibril, peygamberin ümmetine Allah'ın kelâmını ilettiği gibi, Meryem'e Allah'ın 'kelimesi'ni nakletmiştir: **(İsâ) Meryem'e (Cebrâil'in) ilkâ ettiği (Allah'ın) kelimesi ve ondan bir rûhtur.** (Nisâ/4-171) Böylece Meryem'de şehvet yayıldı.

İsâ'nın bedeni, Meryem'den gelen gerçek sudan ve Cibril'den gelen ve üflemenin neminde yayılmış olan mevhum sudan yaratılmıştır; zira canlı bir cismin üflemesinde, su unsurları taşıdığı için nem bulunur. İsâ'nın cismi gerçek ve mevhum sudan yaratılmıştır. İsâ, annesinin (bir beşer olması) ve Cibril'in de bir beşer sûretine bürünmesinden dolayı -ki, insan nev'i ancak mu'tad olan bu hüküm üzerine dünyaya gelebilir- bir beşer sûretinde dünyaya gelmiştir.

Filvaki İsâ'nın ölüleri diriltmesi ve körlerin gözünü açması da Cibril'in beşer sûretinde üflemesinden kaynaklanır. İsâ (a), ölüleri beşer sûretinde diriltiyor idi. Eğer Cibril beşer sûretinde gelmeseydi de, başka bir sûrette, maddî unsurlardan mürekkep herhangi bir hay-

van, bitki ya da cansız bir madde sûretinde gelseydi, İsâ bu sûrete bürünmedikçe ve o sûrette görünmedikçe diriltmeyi gerçekleştiremezdi. Eğer Cibril maddî unsurlardan mürekkep olmayan nûrânî sûretinde gelecek olsaydı -ki, kendi tabiatının, yaratılışının dışına çıkamaz- İsâ, annesi cihetinden beşer sûretindeki maddî haliyle değil, ancak bu nûrânî sûrette zuhûru halinde diriltebilirdi. İbn-i Arabî'nin bu açıklamalarına göre, İsâ'nın bir beşer olarak ölüyü diriltebilmesi, Rûh olan Cebrâil'in Meryem'e üflemeyi beşer sûretinde yapmış olmasıdır. Buradan hareketle İbn-i Arabî, 'Allah'ın İsâ'ya hulûl' ettiği şeklindeki inançların kaynağının da bu olduğunu belirtir.

İbn-i Arabî, insanların İsâ'nın mahiyeti konusunda üç gruba ayrıldıklarını belirtir: İnsanî yönünden bakanlar 'o Meryem'in oğludur' derler; beşerî sûretteki görüntüsü cihetinden bakanlar, onu Cibril'e nispet ederler ve ölüyü diriltmesinden dolayı onda zuhûr eden 'kudret' cihetinden bakanlar da onu rûhî yönden Allah'a nispet ederler ve ona 'Rûhullah' derler. Çünkü üflenen kişide hayat onun (ilâhî rûhun) vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu sebeple o, bazen Hak, bazen melek ve bazen de insanî/ beşerî bir varlık olarak vehmedilir: artık herkesin nazarında galip olan görüşe göre bir hüküm oluşur: buna göre İsâ 'Kelimetullah'tır, 'Rûhullah'tır ve Abdullah'tır. Burada, sûretteki görüntüsü itibarıyla başka hiçbir insanda olmayan bir durum söz konusudur. Zira her insan tabii olarak sûretteki babasına nis-

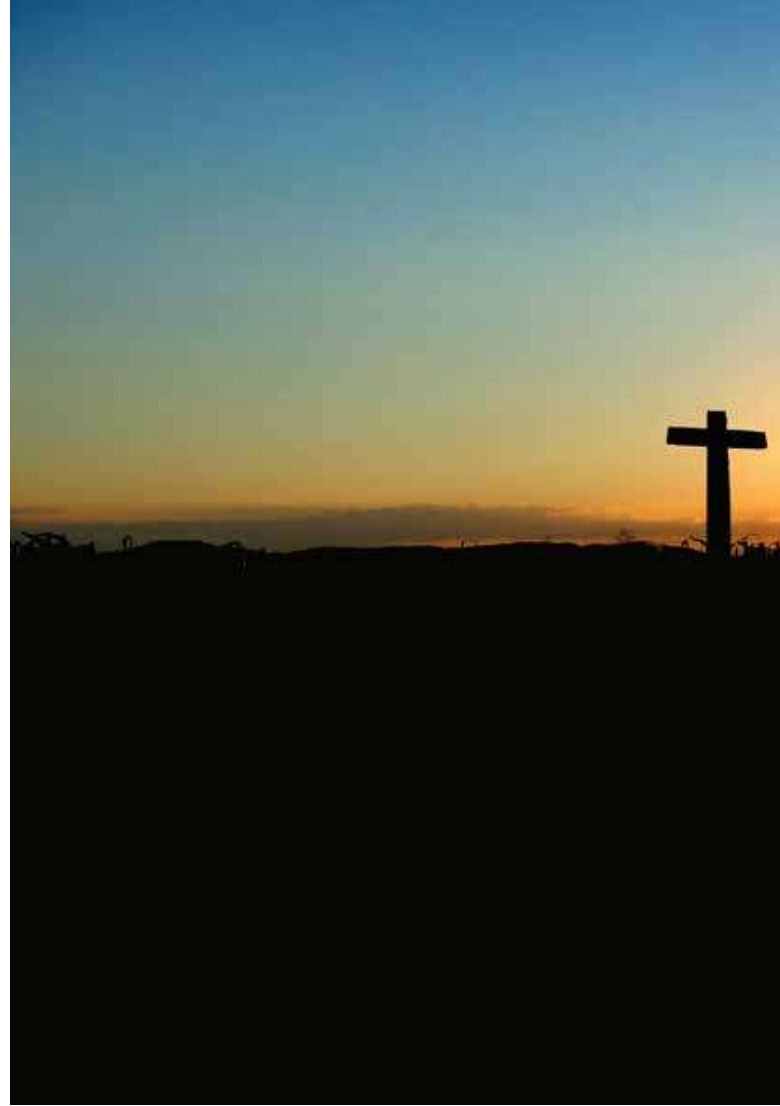
pet edilir; yoksa insan, sûretine rûhunu üfleyene [yani Allah'a] nispet edilmez. Bu özellik hissî sûrette rûhunu üfleyene değil, Allah Teâlâ **onu 'şekillendirdiğimde'** (Hicr/15-29) ayetinde buyurduğu gibi, insan cismini şekillendirdiği zaman ona rûhundan üflemiş ve insanın oluşmasındaki rûhu kendine nispet etmiştir. İsa'da ise, durum böyle değildir; zira onun cisminin ve beşerî sûretinin oluşması, Cebrâil'in Meryem'e ilkâ ettiği rûhî üfleme yoluyla gerçekleşmiştir. Onun dışındaki insanların durumu ise, burada zikrettiğimiz gibi değildir.

2. Hâtem'ul-Evliyâ Olarak İsa (a): İbn-i Arabî'nin tasavvuf felsefesinin temel kavramlarından biri olan 'İnsan-ı Kâmil' kavramı, İsa ile ilgili spekülasyonlarının da temelini teşkil etmektedir. Buna göre, İbn-i Arabî, İsa'yı, İbn-i Arabî'nin bizzat kendisinin de paylaştığı (hak sahibi olduğu) 'hâtem'ul-evliyâ' yani 'Evliyânın Sonuncusu' olarak nitelemektedir.

İbn-i Arabî kurguladığı misâl âlemindeki bir tecrübesini şöyle anlatır: Hz. Peygamber, Hâtem (Hz. İsa) ile aramızdaki makam ortaklığı sebebiyle beni Hâtem'in arkasında gördü ve ona şöyle dedi: *'Bu senin benzerin, oğlun ve dostundur. Onun oturması için kürsüyü getir ve önüne koy.'* Sonra bana işâret etti ve sözlerine şöyle devam etti: *'Kalk ey Muhammed, kürsüye çık ve beni gönderene, seni vazifelendirene hamd et; çünkü sende benden bir parça vardır ve artık benden uzak kalmaya sabrı kalmamıştır. Senin zâtındaki hakîkâte hükmeden de o parçadır'...* Hâtem kürsüyü yerleştirdi. Kürsünün alınlığında parlak bir nûrla 'bu en saf Muhammedî makamdır, buraya oturan onun vârisidir, Allah bu zâtı şerîâtın muhafazası için göndermiştir' yazıyordu. O anda bana hikmet vergileri bahşedildi. Sanki bana cevâmiu'l-kelim verilmişti... Nihâyet bu yüce vakiyadan geri gönderilerek bu dünyaya döndüm ve bu mukaddes hamdı kitabın (Fütûhât) giriş kısmı yaptım

İbn-i Arabî'ye göre, Allah'ın kendi hakîkâtlerini kullanma bildirmek üzere seçtiği iki tür insan vardır. Bunlardan biri nebîlerdir, diğerleri ise velîlerdir. Nebîlerin iki yönü vardır. Bunlardan biri, halka dönük olan taraftır ki buna <nübûvvet> denmektedir. Nebîler, Allah'tan

aldıkları şer'î kuralları ve hakîkâtleri insanlara bildirmekle yükümlüdürler. Muhammed (s) ile birlikte, insanlara bildirilecek olan şer'î hakîkâtler son bulunduğu için hem nebîlerin sonuncusu hem de mührü olduğu anlamında O, <hâtem>ul-enbiya'dır. Ancak, nebîlerin bir de Hakk ile yani Allah ile irtibatlarını kesintisiz devam ettirdikleri bir yön daha vardır ki, buna da <velâyet> yönü denmektedir. <Velâyet> ismi, Allah'ın sıfatı ile alakalı olduğu için, onun son bulması söz konusu olmaz. Muhammed (s), kendi şahsında hem nübûvveti hem de velâyeti birleştiren nebîlerin sonuncusudur. Ancak, Allah ile irtibatı nübûvvetle olmayıp velâyet ile

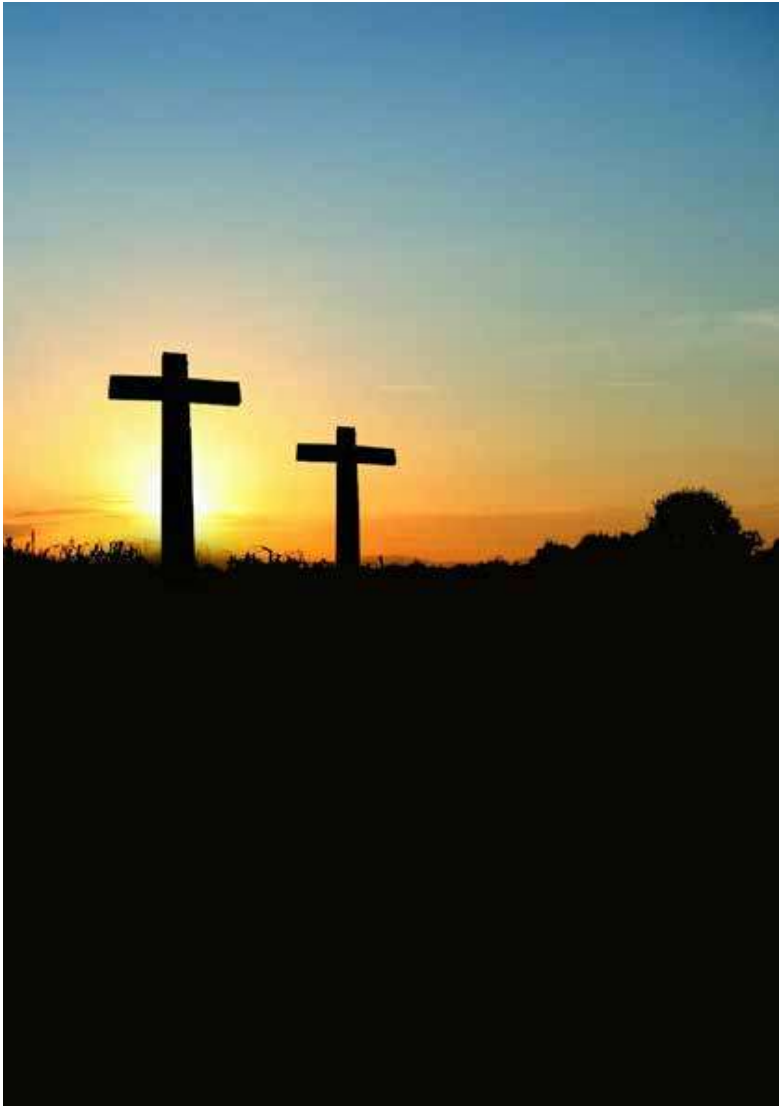
olanlar irtibata devam etmektedir. Böylece 'velâyet', Muhammed'den (s) sonra da devam etmiş olmaktadır. Çünkü İbn-i Arabî'ye göre, velâyetin mührü anlamındaki 'hatm'ul-velâye'yi, ahir zamanda gelecek olan İsâ temsil etmektedir. Ancak, hatem'ul-velâye, iki şekilde tezâhür eder. Bunlardan biri, 'velâyet-i amme'dir ki bunu ahir zamanda gelecek olan İsâ temsil etmektedir. Diğeri ise, 'velâyet-i hassa'dır ve işte bunu İbn-i Arabî'nin bizzat kendisi temsil etmektedir.

Onun, İsâ'yı 'hatm'ul-velâye' olarak isimlendirmesi önemlidir. Ona göre, Muhammed'in getirdiği din olan 'Muhammedî Hakîkât'te, hem şerîâtın kendisi ile tem-

sil edildiği 'Musevîlik' hem de dinin rûhunun ve maneviyatının temsil edildiği 'İsevîlik' birleşmiş vaziyettedir. Dinin şer'î yönü, Muhammed'in getirdiği Kur'an ile son bulmuştur. Ancak, Muhammed'in getirdiği dinin 'aşk' ve 'rûh' yönü devam etmektedir. Dinin bu yönü, Muhammed'den önce İsâ ile temsil edildiği için, hatm'u1-velâye ya da hâtem'ul-evliyâ İsâ tarafından temsil edilmektedir. Ancak, İsâ'daki bu temsil umumîdir. Onun, Muhammed'in ümmetinden olan İbn-i Arabî'de temsil edilmesi ise hususîdir. İbn-i Arabî'ye göre, İsâ ahir zamanda gelecektir ve bu gelişinde Muhammed'in şerîâtına tabi olacaktır. Bu nedenle İbn-i Arabî, kendisini 'hatem'ul-velâye el-hassa' olarak nitelemektedir ve İbn-i Arabî'den sonra gelen velîlerin ya da büyük sûfîlerin tamamı ilimlerini onunla irtibat halinde almaktadırlar. Bu, İbn-i Arabî'den sonra gelecek olan sûfîlerin tamamı bir şekilde İbn-i Arabî'nin mirasına tabidirler, demektir.

Öte yandan filozof İbn-i Arabî'ye göre Tanrı'yı gerçek bilgiyle bilen kimse, Tanrılığın özünü ya da <ısrını> kendinde taşıyan yetkin insandır (insan-ı kâmil). O, buradan hareketle Hıristiyanlığın <Tanrı'nın İsâ'nın bedninde cisimleşmesi> teorilerini reddeder. Zira ona göre İsâ'nın Tanrı olduğunu söylemek, ancak İsâ dışındaki başka her şeyin de Tanrı olduğu anlamında doğru ve geçerlidir. Bu anlamda İsâ'nın Meryem'in oğlu olduğunu söylemek de doğrudur. Ama Tanrı'nın Meryem oğlu İsâ olduğunu söylemek yanlıştır, çünkü bu O'nun, yani Tanrı'nın, sadece İsâ olduğunu iddia etmek olacaktır. Oysaki *Tanrı hem İsâ'dır, hem de İsâ dışındaki maddî ve soyut her şeydir* ki bu İbn-i Arabî'nin *varlığın ve dinlerin birliği felsefesinden* yani arı tekçiliğinden beklenecek 'doğal' bir açıklamadır.

Şüphesiz İbn-i Arabî'nin İsâ aleyhisselam dolayımında ifade ettiği bu sözleri dâhil bütün söyledikleri tamamen felsefî bir zihin faaliyetidir. O, gerçekten zeki, iyi bir okur ve analist olarak bir sistem filozofudur. İslâm toplumunda dinî argümanları kullanarak muazzam bir sistem kurmuştur. Füsûs'ul-Hikem'de, geçersiz rivâyetlere dayanarak, kurguladığı sistemi temellendirmek adına İsâ'dan sonra Hâlid b. Sinân isminde bir

kişiden daha peygamber olarak söz eden Filozof İbn-i Arabî, farkında olarak İslâmî kavramları, artık yerine göre alan kaymasına uğratarak, çarpıtarak, içini boşaltarak veya kalkan olarak kullanmak sûretiyle; keza İslâmî nasları, tamamen keyfî yani bâtinî anlamlar yükleyerek ve gerektiğinde üreterek sisteminde kullanmıştır. Esasen bu kavram ve delillerin İslâmî olup olmaması da pek umrunda olmamıştır. Lakin gerek içinde bulunduğu toplumun ve dolayısıyla muhâliflerinin ve de kimi okuyucularının hassasiyetlerine binaen gerekse de siyâsete karşı kendini güvene almak adına böyle bir retorik seçmiştir. Değilse onun için din ve düşüncelerin tamamı aynı mesabededir. O, gerçek bir panteist (vahdet-i vücûdçu) olduğu gibi aynı derecede plüralist (bütün dinlerin doğru ve bir olduğuna inanan) diğer bir ifadeyle samimiyetle inandığı dinsel çoğulcudur. Onun çeşitli çevrelerce, dindarlık bağlamında olağanüstü bir abartı ile yıkama yağlama yapılarak ya da olmadık tevillerle sünnî çizgiye çekilmesi kimseyi yanıltmamalıdır. Filvaki İbn-i Arabî'yle ilgili problem de burada başlamaktadır. Oysa onun kendisi ve söylemi ya da tespitleri akideye konu edilmeden değerlendirilebilse gerçek anlamda nerede durduğu, neler söylediği daha iyi anlaşılabilir ve böylece gerçek bir düşünür olduğu idrak edilebilecektir. Bilinmelidir ki onun paradigması köklü felsefî geleneğin ve bu meyanda şöhret olmuş filozoflara ait mirasın harmanlanmış farklı bir versiyonudur. Hal böyleyken yazılarına hikmet affetmek veya gizemli bir havaya büründürerek inanç konusu haline getirmek asla kabul edilemezdir. Hatta buna karşı direnç de gösterilmelidir. Zira bu anlamda o ve tezleri, tevhidî geleneğin temsilcilerinin getirdiği halis dinin tahribi projesinin zirve noktası; bu noktanın şifreleri mesabesinde görülmek durumundadır. Tıpkı İsâ'nın davetini dejenere eden Pavlus gibi.

Bu arada İbn-i Arabî ve benzerlerinin iddiasının aksine İsâ'nın (a) diğer bütün insanlar gibi vakti saati geldiğinde öldüğü hususunda hiçbir kuşku olamaz. Onun, konuyla ilgili yapılmış ilmî çalışmalarda ortaya konduğu gibi tekrar dön(e)meyeceği kesindir. (Bkz. Enbiya/21-8,34; Rad/13-38) Kaldı ki nüzûlü için hiçbir

gerekçe de yoktur. Silsile-i Aliye'nin son halkası Muhammed (s) gelmiş risalet vazifesini bihakkın ifa etmiş ve o da doğa yasasına (sünnetullah) uyararak vefat etmiştir. Artık O'ndan sonra İsâ ve Mehdî gibi kurtarıcıların gelmesini gerektirir bir durum söz konusu olduğu/olacağı düşünülüyorsa, bunun, O'nun müntesipleri olan bizim 'sahte' durumumuzdan ve beklentimizden mütevellit olduğu bilinmelidir.

Bu sahte beklenti ve dolayısıyla itikadın kimi Ehl-i Sünnetçileri nasıl bir derekeye düşürdüğünü anlamak için onun indiğinde Ebu Hanife'nin (v.150/767) mezhebine göre davranacağı saplantısını not etmek kâfi olsa gerektir. Oysa İbn-i Arabî'nin mevhum 'dönüş'le ilgili de olsa bu konudaki yaklaşımı daha bir insafıca gözükmemektedir. Ona göre bu dönemde mezhepler ve görüş ayrılıkları ortadan kaldırılıp şerîâtın ilk haline dönülecektir. Bu yönüyle İsâ, Muhammed ümmeti içindeki bir müctehid gibi olacaktır. Kaldı ki bahis konusu bu konsept, geçmişte din müntesipleri arasında yaşanan dinler arası çekişme sadedinde İsâ aleyhisselam üzerinden Hristiyanları dize getirme amaçlı siyâsî ve ideolojik bir okumaya benzemektedir.

Yeniden ifade edecek olursak İsâ alehisselamın tabîî bir ölümle öldüğü, rûhlu-bedenli olarak İlâhî huzura yükseltilmediği ve dolayısıyla kıyametten önce dünyaya bir insan olarak inmesinin mümkün olmadığı hususu doğrudur. Kur'ân'ın bu konudaki açık bilgileriyle çelişen rivayetlere dayanarak bir inanç oluşturmak isabetli görünmemektedir. Nitekim haber-i vâhid (âhâd haber) ile âkide te'sis edilmeyeceği bilgisinin temel bir inanç kuralı olduğu izahtan varestedir. Tedvin döneminde Hristiyan kültürüyle karşılaşmanın bir sonucu olarak nüzûl-i İsâ inancının İslâm akaidine girmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira İsâ'nın (a) insanların aslî günahını affettirmek için kendini feda ettiği ve Tanrı hükümlerini kurmak üzere dünyaya yeniden döneceği inancının Hristiyanlara ait bir akide olduğu bilinmektedir.

Not: Bu makale, 'İbn-i Arabî : Kelami Tartışmalar Sorular Şüpheler' (Ekin Yayınları, 2017) isimli kitabımın ilgili bölümünün kısa bir özetidir.